

**DEMOKRAT PARTİ (1950-1960) DÖNEMİNDE ÖNEMLİ SALGIN
HASTALIKLARINDAN SITMA ve VEREM İLE MÜCADELE**

**FIGHTING AGAINST MALARIA AND TUBERCULOSIS IN THE DEMOCRAT
PARTY ERA (1950-1960)**

Yunus KULOĞLU*, Erhan AYZ**

*Geliş Tarihi: 21.01.2022
(Received)*

*Kabul Tarihi: 06.06.2022
(Accepted)*

ÖZ: Salgın hastalıklar geçmişten günümüze insan ve toplum hayatında derin izler bırakmıştır. Tarihte büyük ölümlere sebep olan salgın hastalıklar günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Bu makalede, Demokrat Parti döneminde yaygın olarak görülen ve insan hayatını tehdit eden sıtma ve verem salgın hastalıkları ve onlara karşı verilen mücadele ele alınmıştır. Sıtma ve verem hastalıklarının tarihsel süreci irdelenmiş, cumhuriyetin ilk yıllarında bu hastalıklara karşı verilen mücadelenin önemine değinilmiş ve Demokrat Parti döneminde bu salgınları bertaraf etmek için izlenen politikalar incelenmiştir. Bu dönemde sıtma ve verem salgınları ile etkin bir şekilde mücadele etmek için ihtiyaç duyulan sağlık alt yapısına, sağlık insan gücüne ve uluslararası yardımlara ilişkin izlenen politikalar ve gelişmeler ele alınmıştır. Tüm salgın hastalıklarda olduğu gibi sıtma ve veremle de mücadele etmek için millet ve devlet el ele vermiş, tüm imkanlar seferber edilmiştir. Bu makalenin ana amacını Demokrat Parti döneminde sıtma ve verem salgın hastalıklarına karşı verilen mücadeleyi gözler önüne serip, günümüze ve geleceğe bir ışık tutabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Salgın hastalıklar, sıtma ve verem, Demokrat Parti ve salgın hastalıklar

ABSTRACT: Infectious diseases have caused deep pain in human and social life from the past to the present. Infectious diseases that caused great deaths in history continue to affect us today. In this article, malaria and tuberculosis are contagious diseases that were common during the Democrat Party period, and the fight against them has been examined. The historical process of malaria and tuberculosis diseases was scrutinized, the importance of the fight against these diseases in the early years of the republic was mentioned, and the policies followed to eliminate these epidemics during the Democrat Party period were examined. During this period, the policies and developments regarding the health infrastructure, health manpower, and international aid needed to effectively fight malaria and tuberculosis outbreaks have been discussed. As in all infectious diseases, the people and the state supported each other, and all opportunities were mobilized to fight malaria and tuberculosis. The main purpose of this article is to reveal the struggle against malaria and tuberculosis infectious diseases during the Democrat Party period and to shed light on the present and the future.

Key Words: Infectious disease, Malaria and Tuberculosis, Democrat Party and epidemics

* Dr., Kırklareli Üniversitesi, yunus_kuloglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3701-337X

** Kırklareli Üniversitesi, erhanayaz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1226-7426.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the fight against malaria and tuberculosis diseases during the Democrat Party period was examined. Today, as in the past, human beings are exposed to the devastating effects of natural disasters and epidemics. Malaria and tuberculosis, which are epidemic diseases that have a long history in our geography, have caused the deaths of many people and left serious wounds in many others. Malaria, one of the epidemic diseases, was first reported by the Egyptian civilization. In 460–370 BC, Hippocrates mentioned a disease that caused recurrent fever and enlarged spleen. Malaria is transmitted to humans by female anopheles' mosquitoes. People with malaria have periodic fevers, headaches, and chills. Malaria spread to Europe in the 17th century and is thought to have been brought to the Ottoman Empire in the 18th century or even earlier. Especially in the War of Independence, the malaria rate in the Turkish Army was 40%. At the same time, the number of malaria cases in Antalya, which had a population of approximately 200 thousand, reached 172 thousand. This number corresponded to more than 70% of the population of Antalya and its surroundings. In the years 1914–1918, deaths from malaria in the Ottoman army corresponded to 5% of the total deaths. Malaria, which was so common, was effectively fought in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Turkish Republic. Tuberculosis, whose real name is Mycobacterium Tuberculosis Bovis, was transmitted to humans during the domestication of cattle. This microbe, which did not harm the infected animal, spread rapidly among humans. The tuberculosis bacteria that caused the disease showed different levels of effectiveness according to the body and immunity. The disease progressed rapidly in people who were sleepless, tired, and who used cigarettes and alcohol, that is, people who did not pay attention to their health. Tuberculosis symptoms include a cough with phlegm and wheezing. In Turkey, tuberculosis was called "thin disease, taverum, weakness, smoke" among the people. Tuberculosis, which was a major topic in written works in the 18th and 19th centuries, caused a large number of deaths in Europe. From the beginning of the 20th century until the proclamation of the Republic in Istanbul, approximately 2,800 people died from tuberculosis every year. In order to effectively fight tuberculosis in the Ottoman Empire, the Ottoman Society for Combating Tuberculosis (Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti) was established under the leadership of Besim Ömer Pasha. The second step taken in the war against tuberculosis was the establishment and operation of the Izmir Society of Fight Against Tuberculosis (İzmir Verem Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi) in 1923. During the Democrat Party period, tuberculosis was an epidemic disease that was effective in our country as well as all over the world. The number of people who were diagnosed with tuberculosis in our country in 1950 was 4,568. As a result of vaccination campaigns and infrastructure studies, 197,705 people were medically examined in 1955, and the disease was detected in 12,155 of these people. While the death rate from tuberculosis was 151.5 per hundred thousand in 1945, it decreased to 79.1 in 1955 and to 60.0 in 1960. In 1949, the number of malaria patients in our country was 1,221,993. While this number decreased to 407,504 in 1949, it started to decrease even more with the effective fight against malaria in 1950. The number of patients with malaria, which was 33,511 in 1954, decreased to 9,195 in 1956. Mortality rates from malaria fell from 0.3 per 100,000 in 1957 to 0.06 in 1958. By 1960, it was seen that the rate had decreased to 0.004.

In order to accelerate the war against tuberculosis, an agreement was signed between the Ministry of Health and Social Assistance of our country, the Nations Children's Aid Fund (UNICEF) and the World Health Organization (WHO) on 22.12.1950. In this context, health personnel were provided by WHO and material assistance was provided by UNICEF. Between 1950 and 1953, a share of Marshall aid was allocated for the fight against malaria. While the amount of aid allocated for the fight against malaria was 2,158,521 TL in 1950, it was 3,362,956 TL in 1951 and 2,147,300 TL in 1953. In September 1956, equipment worth 1.5 million dollars was sent to our country by the United Nations, UNICEF, and WHO to eradicate the malaria epidemic. In the first quarter of 1960, malaria was tried to be treated in 30,000 villages across the country with a joint campaign with UNICEF. Health personnel were provided by the Ministry of Health in order to accelerate this struggle.

The main purpose of this article is to reveal the struggle against malaria and tuberculosis infectious diseases during the Democrat Party period and to shed light on the present and the future.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu tarih boyunca deprem, sel, çığ, kuraklık gibi yok edici doğa olaylarına maruz kalmanın yanı sıra çok sayıda ölümlere neden olan salgın hastalıklarla da mücadele etmiştir. Salgın hastalıklar, toplumların siyasi, sosyal, ekonomik ve demografik yapılarını derinden sarsmış kitlesel kayıplara sebep olmuştur (Çayçi ve Çevik, 2021: 33). Salgın hastalıklar ilgili yapılan araştırmalar salgın hastalıkların varlığının oldukça eskilere dayandığını ortaya koymaktadır. Zira salgın hastalıklara neden olan mikropların, insanlık tarihinden daha önce var oldukları düşünülmektedir (Elçi, 2020:1). Bir salgın hastalık durumunu ortaya çıkmasıyla beraber devletlerin en etkin tedbiri hastalığın yayılmasını engellemeye çalışmak olmuştur. Salgınlarla yapılan mücadele için tüm dünyada olduğu ülkemizde de geçmişte çeşitli yol ve yöntemler izlenmiştir (Üstün Demirkaya ve Yavru, 2021: 703). Anadolu'da tarih boyunca en sık görülen bazı salgın hastalıklar şunlardır: Veba, sıtma, frengi, trahom, verem, lepra başta olmak üzere kolera, difteri, tifo, tifüs ve çiçek... (Artvinli, 2020: 55; Derman, 2020: 26-30).

Salgın hastalıklardan biri olan sıtma ilk olarak Mısır uygarlığı tarafından bildirilmiştir. M.Ö 460–370 yıllarında Hippocrates, tekrarlayan ateş ve dalak büyümesi ile seyreden bir hastalıktan bahseder ve bu hastalığın epidemisini açıklar (Koylu ve Doğan, 2010: 210). Sıtma dişi anofel sivrisinekleri vasıtasıyla insanlara bulaşır. Sıtmalı kişilerde periyodik ateşler, baş ağrısı, üşüme ve titreme görülür (Parıldar, 2020: 21). Avrupa'ya 17. yüzyılda yayılan sıtma 18. yüzyılda hatta daha öncesi zamandan Osmanlı İmparatorluğu'na taşındığı düşünülmektedir. Özellikle İstiklal Savaşı'nda Türk Ordusu'nda sıtma oranı %40'dır. Aynı tarihlerde nüfusu yaklaşık 200 bin olan Antalya ve civarında sıtma vaka sayısı 172 bine ulaşmıştır. Bu sayı Antalya ve çevresi nüfusunun %70'inden fazlasına denk gelen bir orandır (Derman, 2020: 29). 1914-1918 yılları arasında Osmanlı Ordusu'ndaki toplam ölümlerin %5'i sıtma hastalığından kaynaklanmıştır (Özdemir, 2005: 145).

Bu derece yaygın olan sıtma hastalığı için Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında etkin bir şekilde mücadele edilmiştir (Tuğluoğlu, 2008b: 54-58).

Verem ülkemizde ve tüm dünyada mücadele edilen ve bulaşma yolu dolayısıyla da sosyal bir hastalıktır (Tunca, 1961: 39). Asıl ismi Mycobacterium Tuberculosis Bovis olan verem sığır hayvanının evcilleştirilmesi sırasında insanlara bulaşmıştır. Bulaştıran hayvana zarar vermeyen bu mikrop, insanlar arasında hızla yayılmıştır. Hastalığa sebep olan tüberküloz bakterisi bünyeye ve bağışıklığa göre etkinliğini farklı derecede göstermekteydi. Uykusuz, yorgun, sigara ve alkol kullanan yani sağlığına dikkat etmeyen kişilerde hastalık hızlı bir şekilde ilerlemekteydi. Veremin belirtileri balgamlı öksürük ve hırıltıydı. Türkiye'de halk arasında verem "ince hastalık, teverrüm, zaafiyet, duman" olarak isimlendirilmekteydi (Tuğluoğlu, 2008a: 2).

2. DEMOKRAT PARTİ ÖNCESİ DÖNEMDE SITMA ve VEREM

18. ve 19. yüzyıllarda yazlı eserlerde temel konular içerisinde yerini alan verem, Avrupa'da büyük ölümlere sebep olmuştur. İstanbul'da 20.yy. başlarından Cumhuriyetin ilanına kadar veremden her yıl tahminen 2.800 kişi hayatını kaybetmiştir (Özocak, 2020: 1225). Verem salgını halk arasında yaygın olmanın yanında Osmanlı Devleti padişahlarında da görülen bir hastalıktı. Osmanlı Devleti'nde verem ile etkin şekilde savaşmak amacıyla Besim Ömer Paşa'nın liderliğinde "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" kurulmuştur. Veremle savaşta atılan ikinci adım ise, 1923 yılında "İzmir Verem Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi"nin kurulup faaliyete geçmesi olmuştur (Karayaman, 2010: 140).

2.1.Osmanlı Devleti'nde Sıtma ve Verem

Osmanlı Devleti'nin mücadele ettiği salgın hastalıklardan biri de sıtma olmuştur. Sıtma hastalığı Anadolu'da 1830'lu yıllardan itibaren görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde göçmenler özellikle bataklık bölgelere yerleştirilmiş ve bundan dolayı göçmenler arasında sıtma hastalığı daha sık görülmüştür. Sıtma hastalığıyla mücadele için bataklıkları kurutma ve hastalık görülen yerlere ilaç gönderme gibi tedbirler alınarak baş edilmeye çalışılmıştır (Yıldız, 2014: 58). Salgının başladığı yerde yeterli hekim ve eczacı olmaması durumunda çevre vilayetlerden takviyeye gidilmiştir (Yıldız, 2014: 68-70).

Bulaşıcı hastalıkların yayılmasında savaşlar etkili olmuştur. Balkan savaşları sırasında nüfusun önemli bir kısmının sıtma hastalığına yakalandığı düşünülmektedir. 1. Dünya Savaşı'yla birlikte durum daha ciddi bir hal almıştır. Alınan tedbirlere rağmen ordu içerisinde 400.000 civarında asker sıtmaya yakalanırken; bunlardan yaklaşık 20.000'ini hayatını kaybetmiştir. Özellikle sıcak bölgelerdeki askerlerimizden bir bölümü de taşıyıcı olarak memleketlerine geri dönmüşlerdir. Bu dönemde de sıtma ile mücadele için hastalığın atlatılmasında etkili

olan kinin maddesinin tedarikinin ve satışının ucuza mal olması için bir kanun çıkarılmıştır (Çalık ve Tepekaya, 2006: 209).

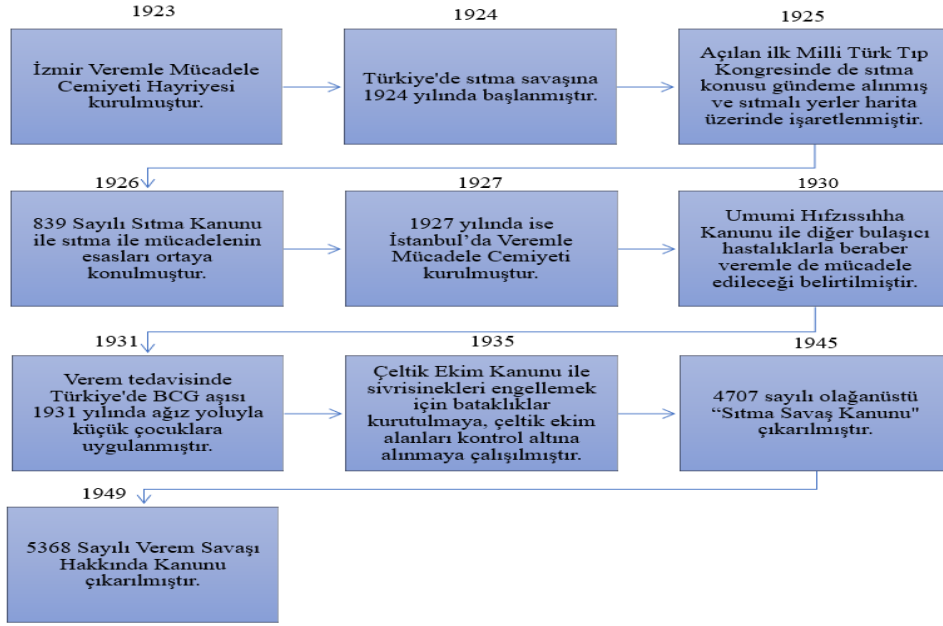
Verem hastalığı Osmanlı Devleti padişahlarına kadar sirayet etmiş tarihi asırlar öncesine dayanan bir bulaşıcı hastalıktır. Osmanlı Devleti padişahlarından II. Mahmut ve I. Abdülmecit veremden vefat etmişlerdir. Osmanlı Devlet’inde 1892-1914 yılları arasında vefat eden 92.942 kişiden %15,8’inin (14.700) ölüm sebebi veremdir. Osmanlı Devleti’nde verem ile savaşı II. Abdülhamit başlatmıştır. Robert Koch 1882 yılında verem basilini keşfetmesiyle birlikte 1890 yılında Almanya’da Tüberkülin ile veremin tedavisine başlanmıştır (Barış, 2010: 8-11). Bunun üzerine veremli hastaların tedavisi için II. Abdülhamit bir sağlık heyetini Berlin’e göndermiş ve inceleme yapmasını istemiştir. İnceleme yapan heyet kullanılan tüberkülinin faydasının yanında zararlarında olduğunu padişaha rapor etmişleridir. Verem vakalarının artması nedeniyle padişahın emri ile önleyici tedbirler alınmaya başlanmış ve hastaların tedavisi için bir verem hastanesi kurulması fikri hasıl olmuştur. Osmanlı Devleti’nde tüberkülin üretilmesi ve pratiğe geçilmesi 1910-1913 yılları arasında Bakteriyojihan-i Şahane’de Dr.Osman Nuri Bey tarafından yapılan mikrobiyolojik çalışmalarla mümkün olmuştur (Seber, 2010: 56). Birinci dünya savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nda veremli hasta sayısında büyük artış olmuştur. Savaştan sonra veremle etkin mücadele etmek için Türkiye’de Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti (VMOC) kurulmuştur.

2.2. Cumhuriyet Döneminde Sıtma ve Verem (1923-1950)

Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı Devleti’nin son yıllarında I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında verilen mücadele toplumda sosyal, ekonomik ve sağlık açısından derin etkilere sebep olmuştur. Bu ağır şartlar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ehemmiyet vermesi gereken alanların belirleyicisi olmuştur. Bu alanlar arasında önemli bir yere sahip olan sağlık, cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan plan ve politikalarda önemli bir yer tutmuştur (Ağırbaş, Akbulut ve Önder, 2011: 737-38). Atatürk ve cumhuriyeti kuranlar sağlığı bir vatandaşlık hakkı olarak görmüş ve bu minvalde atılımlar yapmışlardır. Cumhuriyet döneminin ilk bakanı Dr. Refik SAYDAM taşra ve kırsal yerleşim alanlarına da sağlık hizmetlerini ulaştırma için hummalı bir çalışma icra etmiştir (Akdur, 1998: 3-4). Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygın olarak görülen sıtma, frengi ve trahom hatalıklarıyla mücadele kapsamında merkezi ve taşra birimleri olan özel hizmet örgütleri kurmuştur. Sıtma ile mücadele için kurulan örgüt gelecek yıllarda tüm ülke düzeyine yayılmıştır. Karadeniz illerinde yoğun olarak görülen frengi ile Güney Doğu Anadolu illerinde sık rastlanan trahom salgınlarıyla bölgesel düzeyde sağlık örgütleri kurularak mücadele edilmiştir. (Aydın, 1997: 25).

Türkiye’de sıtma ve verem ile mücadele Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren etkin bir şekilde yürütülmüştür. Sıtma ve veremle mücadele önemli tarihler ve

yapılanlar aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Özer, 2017: 466-69; Özkaya, 2016: 78-80; Tekir, 2019 416-427; Eser, 2016: 1657-1661).

Şekil 1: Sıtma ve Veremle Mücadelede Önemli Tarihler

Kaynak: Özer, S. (2017). II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'da Sıtma içinde Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma; Özkaya, H. (2016). Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele. Türk Aile Hekim Dergisi, 20(2); Tekir, S. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930). Türkiye Araştırmaları Enstitüsü 192(65), 407-30; Eser, G. (2016). II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Sıtma ile Mücadele: Kocaeli Örneği. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III eserlerinden yararlanılmıştır.

Yukarıdaki şekil incelendiğinde Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında sıtma, verem ve diğer hastalıklarla mücadelede hummalı bir çalışmanın yürütüldüğü, gerekli kanuni zeminin oluşturulmaya çalışıldığı ve ihtiyaç duyulan sağlık örgütlenmesinin oluşturulması için çeşitli politikaların izlendiği anlaşılmaktadır.

1925 yılında beşinci defa Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili olarak göreve başlayan Dr. Refik Saydam'ın sağlık hizmetlerine ilişkin oluşturduğu programın esaslarını şunlar teşkil etmekteydi: Devletin sağlık örgütlerini iyileştirme, sağlık hizmetlerine kalifiye insan gücü yetiştirmek, numune hastanelerini hizmete açmak, doğum ve çocuk bakımevleri ve verem sanatoryumları açmak, sıtma, trahom, frengi ve diğer salgın hastalıklarla etkin bir şekilde mücadele etmek, sağlık ve sosyal

yardımları taşra teşkilatları vasıtasıyla köylere kadar ulaştırmak (Terzioğlu, 2002: 271).

1928 yılında kurulan Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi bulaşıcı hastalıklarla etkin mücadele edilmesinde ve salgınların iyi yönetilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Modern halk sağlığı yaklaşımları bu dönemde hayata geçirilmeye başlanılmıştır. Serum, aşı, laboratuvar çalışmaları ve ilaç yürütme gibi çalışmaları ile Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi bu dönemde etkin bir rol oynamıştır (Artvinli, 2020: 55). Koruyucu hekimliğe önem verilmiş, serum üretimi gerçekleştirmiştir. 1934 yılında İstanbul'daki aşı hane, Ankara Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi bünyesine alınmış ve üretilen çiçek aşısı ülke ihtiyacını karşılayacak seviyeye gelmiştir. 1936 yılında Hıfzıssıhha Mektebi faaliyete geçmiş, 1937 yılında kuduz serumu üretilmiştir. Çin'deki kolera salgınında bir milyon kişiye yetecek kadar kolera aşısı bahşedilmiştir (Aksakal, 2017: 227).

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SITMA ve VEREM

Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar tarafından kurulmuştur. Partinin kuruluşunda Celal Bayar'ın yanında Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü de önemli rol oynamıştır (Taşyürek, 2009: 37). Kuruluşuyla aynı yıl gerçekleşen genel seçimlerde muhalefet koltuğuna oturan DP, 1950 yılında gerçekleşen genel seçimlerde ise toplamda 487 sandalyeden 408'ini alarak iktidara gelmiştir (Akşin, 1997: 153; Tunaya, 2015: 694-707)

DP iktidara gelmesiyle birlikte ekonomiden tarıma, eğitime ve sağlığa kadar birçok alanda reformlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ekonomi alanında devletçi politikalar yerine liberal politikalar izlenmiştir. Tarım alanında hızlıca makineleşmeye gidilmiş ve çıkarılan kanunlarla çiftçiye toprak kazanımı sağlanmıştır. Sağlık alanında alt yapı çalışmalarına hız kazandırılmış ve salgın hastalıklara karşı aşılama hız kazandırılmıştır. Yine bu dönemde 1952 yılında ülkemiz NATO'ya üye olmuş ve Kore'ye asker göndermiştir (Ayaz,2019:1-20).

DP 1954 yılı seçimlerinden de büyük farkla ayrılırken 1957 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerden önemli sayılabilecek sandalye kaybıyla çıkmış ancak iktidarda kalmayı sürdürmüştür (Ayaz,2019:41,74; Karpaz, 2010: 505). 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbeye de 10 yıllık DP dönemi sona ermiştir (Akandere, 2003: Ayaz,2019:111).

3.1. Sıtma ve Verem Salgını Durum

Verem tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkili olan bir salgın hastalık olmuştur. 1950 yılında ülkemizde tespit edilen verem hastalığına yakalananların sayısı 4.568'dir. Başlatılan aşılama kampanyaları ve alt yapı çalışmalarına karşın 1955 yılında 197.705 kişi muayene edilirken bunlardan 12.155'inde hastalık tespit edilmiştir. 1959'da ise muayene edilen 329.653 kişiden 15.525'inin verem hastalığına yakalandığı anlaşılmıştır (Tunca, 1961: 41). Bunun yanında aşılama ve tedavide geline aşılama paralel olarak ölüm oranlarında belirgin bir azalma

görülmüştür. 1945 yılında veremden ölüm oranı yüz binde 151.5'ken 1955 yılında 79.1'e, 1960 yılında ise 60.0'a gerilemiştir (Tunca, 1965: 56).

1949 yılında ülkemizde sıtma hastalığına yakalanan insan sayısı 1.221.993'tür. Bu sayı 1949 yılında 407.504'e gerilerken, 1950 yılında itibaren sıtmayla etkin mücadeleye geçilmesiyle birlikte daha aşağılara çekilmeye başlamıştır. 1954 yılında 33.511 olan hasta sayısı 1956 yılında 9.195'e gerilemiştir (Tunca, 1961: 54). Sıtma hastalığından ölüm oranlarında da mücadeleye paralel olarak düşüşler görülmüştür. 1957'de yüzbinde 0.3 iken, bu oran 1958'de 0.06'ya gerilemiştir (Tunca, 1961: 297). 1960 yılına gelindiğinde ise oranın 0.004'lere düştüğü görülmüştür (Tunca, 1965: 108).

3.2. Sıtma ve Veremle ile Mücadelede İnsan Kaynakları ve Altyapı

Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte, 1950 yılında Sağlık Bakanlığınca yurt genelinde sağlık kuruluşlarının hizmete geçmesi için planlar hazırlanmıştır. Hazırlanan planlar neticesinde sağlık altyapısı hazırlanan çalışmalar hız kazanmış ve ülkemizdeki sağlık kuruluşlarının sayısında artış sağlanmıştır. Ülkemizde 1949 yılında, 16 adet doğumevi, 198 adet hastane bulunurken; 1957 yılına gelindiğinde doğumevi sayısı 18'e, hastane sayısı ise 478'e yükselmiştir. Bunun yanında 221 adet sağlık merkezi de hizmete girmiştir (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53).

1953 yılında İstanbul'da sıtma hastalığı konusunda halkı bilinçlendirmek ve fikir alışverişi yapabilmek adına "Beynelmilel Tropikal Hastalıklar ve Malarya" kongresi düzenlenmiştir. Kongre ayrıca yurt dışından gelen katılımcılarla tüm dünyada sıtma ile savaş fikri üzerinde birleşmiştir. Bunun yanında sıtma ile savaşta görevli sağlık çalışanlarının her biri görev yaptıkları bölgelerde ayrıca eğitime tabii tutulmuşlardır (Tunca, 1961: 50-52).

DP döneminin önemli hastalıklardan biri olan veremle savaş 1950'li yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Bu doğrultuda da 1946 yılında sayıları 4 olan verem hastaneleri, 1950' yılına gelindiğinde 7'ye, 1953 yılında ise 84'e yükseltilmiştir. Hastane sayılarındaki artışa paralel olarak hastane yatak sayıları da her geçen yıl artış göstermiştir. 1946 yılında yatak sayısı 495'ken, 1950 yılında 1097'ye, 1953 yılında ise 6357'ye çıkmıştır (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53). 1950 yılında ülkemiz genelinde 8 adet dispanser bulunurken, 1955 yılına gelindiğinde dispanser sayısı 43'e, 1959 yılında ise 67'ye yükselmiştir (Tunca, 1961: 41). Bunun yanında, 16 yaşından küçük olan hastaların tedavilerinin yapılacağı çocuk verem hastanelerinin oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır (Ayaz ve Doğruöz, 2021:53).

3.3. Sıtma ve Veremle ile Mücadele Kapsamında İzlenen Politikalar

DP sağlık altyapısının oluşturulabilmesi ve salgın hastalıklarla etkin mücadelenin sağlanabilmesi için adımlar atmıştır. Bu çerçevede iktidarlarının ilk yılı olan, 1950 yılında 1.487.208.563 lira olan devlet bütçesinden 60.615.522 lira sağlık harcamaları için Sağlık Bakanlığı'na ayırmıştır. 1955'te 2.940.727.278 liralık devlet

bütçesinden 152.463.881 lira, 1960 yılında da 7.266.965.000 lira olan devlet bütçesinin 382.762.029 liralık kısmı Sağlık Bakanlığının payına bırakılmıştır. Sağlık Bakanlığı bütçe oranının devlet bütçesine göre oranı her geçen yıl artmıştır. 1950’de %4.07 olan pay, 1955’te %5.18’e yükselirken, 1960 yılına gelindiğinde ise %5.27 olarak gerçekleşmiştir (Topçu, 2019: 2558).

Veremle savaşın ivme kazanması için çıkarılan yasayla verem sanatoryumlarından vergi alınmaması kararlaştırılırken, tedavide kullanılan ilaçlar gümrük vergisinde muaf tutulmuştur (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53). Veremle mücadele kapsamında, 1950 yılında 70.918 kişiye aşı yapılırken, aşılama hızı her geçen yıl artmıştır. 1953’ten itibaren 1.850.000 kişi aşılanırken, 1956 yılı içerisinde de 1.350.000 vatandaşa verem aşısı (BCG) uygulanmıştır (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53). 1957 yılına gelindiğinde ise aşılama daha kitlesel hale getirilerek 20.229.018 kişi verem taramasından geçirilerek 7.722.613 kişiye verem aşısı uygulanmıştır. 1958 yılında 911.813 kişiyle aşılama hızında düşüş görülmekle birlikte 1959 yılında ikinci kez tekrar kitlesel aşılama geçilerek 1.929.155 kişiye aşı uygulanmıştır (Tunca, 1961: 40). DP döneminde yürütülen Veremle Savaş kampanyası 1.5.1959 yılında sonlandığında 17.568.074 vatandaşımız verem taramasından geçirilirken reaksiyon veren 6.933.820 kişi aşılanmıştır (Tunca, 1965: 57).

Sağlık Bakanı Lütfü Kırdar’ın verdiği talimatlarla, halkın vereme karşı bilgilendirilmesi amacıyla sinema ekipleri kurulmuş ve sinema gösterimleriyle verem hastalığıyla ilgili bilgiler anlatılmış bu çerçevede hastalığın yayılmasının engellenmesi amaçlanmıştır (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 61).

1957 yılında 12 ili içeren verem aşısı kampanyasıyla 3.225.889 kişi verem taramasından geçirilirken 304.644 kişi de aşılanmıştır. 1958 yılında da 12 il daha bu kampanyaya dâhil edilmiştir (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 61).

Sıtma ile mücadele için de çeşitli adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de il merkezlerinde sıtma ile mücadele kursları açarak halkı bu konuda bilgilendirmek olmuştur (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53). 1949 yılında sıtmayla savaş anlamında kontrol altında tutulan köy sayısı 11.430’ken 1.323.791 kişi sıtma tedavisi görmüştür. 1950 yılında kontrol altında tutulan köy sayısı 11.742’ye çıkmıştır (Tunca, 1961: 49). 1956 yılında sıtmayı ortadan kaldırmak üzere hazırlanan programın tatbikine esas olmak üzere yurdun tamamında çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 1957 yılının başından itibaren ülkemizde sıtma savaşı programı terkedilerek sıtma eradikasyonu programına geçilmiştir. Başlatılan bu programla birlikte 1970’li yılların ortalarında sıtma salgını büyük ölçüde önlenmişti. Ancak 1977 (yüz binde 274) ve 1994 (yüz binde 138) yıllarında eradikasyon programının esnetilmesinden üzere sıtma salgınlarının kısmi artışlar görülmüştür. 2008 yılından sonra ise sıtma görülme sıklığı yüz binde 0’a indirgenmiştir. 1956-2017 yılları arasına bakıldığında yüz bin kişiden yaklaşık 38’i sıtma hastalığına yakalanmıştır (Kaya ve Şahinöz, 2021: 26).

3.4. Sıtma ve Verem ile Mücadelede Dış Kaynaklı Destek ve Yardımlar

Veremle savaşın hız kazanabilmesi için ülkemiz Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNİCEF) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) arasında 22.12.1950'de anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede WHO tarafından personel, UNİCEF tarafından ise malzeme yardımı sağlanmıştır (Tunca 1965: 57).

1950-1953 yılları arasında sıtma hastalığıyla mücadele için Marshall yardımından pay ayrılmıştır (Tunca, 1961: 50). Sıtma ile mücadele için ayrılan yardım miktarı 1950 yılında 2.158.521 TL iken, 1951 yılında 3.362,956 TL, 1953 yılına gelindiğinde ise 2.147.300 TL olmuştur (Tunca, 1961: 53).

Eylül 1956'da Birleşmiş Milletler, UNICEF ve WHO tarafından, dünya üzerinden sıtma hastalığının kazanabilmesi çalışmaları çerçevesinde ülkemize 1,5 milyon dolarlık sıtma ile mücadele malzemesi gönderilmiştir (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 53; Tunca, 1961: 51).

1960 yılının balarında UNICEF'le birlikte yürütülen kampanya ile ülke genelinde 30.000 köyde sıtmaya karşı savaşılmış; Sağlık Bakanlığı'nca da mücadelenin ivmelenmesi için sağlık personeli ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 61; Tunca, 1961: 52).

Sıtmayla mücadele etmek amacıyla Dünya Sağlık Örgütü'nce görevlendirilen bir ekip Edirne'den başlayarak yurdun diğer sıtma bölgelerinde incelemelerde bulunmuştur (Ayaz ve Doğruöz, 2021: 61). 1960 yılında Veremle etkin mücadelenin ve erken teşhisin köylere kadar inebilmesi adına Dünya Sağlık Örgütü'yle ortak proje çalışmalarına başlanmıştır (Tunca, 1961: 41).

4. SONUÇ

Tarih boyunca insanoğlu salgın hastalıklarla mücadele ederek yaşamını sürdürmüştür. Bu mücadelede hükümetler, yerel veya uluslararası sivil toplum örgütleri ve halk ortak bir paydada buluşarak hastalıklara karşı koymuşlardır.

Osmanlı Devleti döneminde yaygın olarak sıtma ve veremle savaş için o günün teknolojisi ve bilimsel altyapısıyla mücadele edilmeye gayret gösterilmiştir. Yapılan mücadele daha çok karantina ve var olan tıbbi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıkların savaşlar, kıtlık, doğal afetler, bataklık bölgelere yakın yaşam alanları vb. nedenlerle halk arasında yayıldığı görülürken; dönemin padişahlarının dahi hastalıklardan etkilendiği hatta salgın hastalık nedeniyle yaşamını yitirdiği bilinmektedir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde sıtma ve verem ile mücadele konusunda daha somut adımların atıldığı görülmektedir. Atatürk önderliğinde dönemin sağlık bakanlığında salgın hastalıklarla mücadele politikaları öncelikli olarak yer almıştır. Sıtma ve veremle etkin mücadelenin sağlanabilmesi için kanuni bir zemin hazırlanmıştır. Sıtma ile etkin mücadele konusunda serum, aşı, laboratuvar çalışmaları ve ilaç yürütme gibi çalışmalar yürüten Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi

bu dönemde etkin bir rol oynamıştır. Ülkemizde sıtma ile mücadele konusunda hizmetler kırsal bölgelere de ulaştırılmaya gayret edilmiştir. Verem ile mücadele konusunda da ilaç ve aşı teminine gidilmiş, verem savaş dispanserleri açılmıştır. Halk verem taramasından geçilerek, BCG aşısı uygulanmıştır.

Demokrat Parti dönemine gelindiğinde sıtma ve verem hastalıklarına savaş açılarak topyekûn mücadele başlamıştır. Sıtma ile mücadele için ülke sıtma bölgelerine ayrılarak en uzak köylere dahi sağlık hizmetleri götürülmüştür. Sıtma ile etkin mücadele için sağlık insan gücüne önem verilmiştir. İlaç, sağlık malzemesi ve dezenfektan tedarikine gidilmiş, halk sağlık taramalarından geçirilerek zincirleme bulaşın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Verem ile mücadele konusunda toplu aşılama faaliyetleri yürütülmüş, var olan sağlık kuruluşlarının sayısı artırılmıştır. Salgın hastalıklarla mücadele konusunda bütçeden sağlık bakanlığına önemli miktarda pay ayrılmıştır. Bunun yanında uluslararası yardım kuruluşlarıyla anlaşmalar yapılarak salgın hastalıklarla daha etkin ve güçlü mücadele edilmeye gayret gösterilmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarla vaka oranlarında dönemsel artışlar görülse de ölüm oranlarında belirgin düşüşler yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, İ., Akbulut, Y., & Önder, Ö. R. (2011). Atatürk Dönemi Sağlık Politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(48), 733-48.
- Akandere, O. (2003). Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (9), 5-28.
- Akdur, R. (1998). Türkiye'de Sağlık Politika ve Hizmetleri. *Yeni Türkiye* 4(23-24):1984-1995. Retrieved 01 16, 2022, from <https://www.recepakdur.com/media/1445/36-akdur-r-tu-rkiyede-sag-lik-politika-ve-hizmetleri-yeni-tu-rkiye-4-23-24-1984-1995-eylu-l-aralik-1998.pdf>
- Aksakal, H. İ. (2017). Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 219-31.
- Akşin, S. (1997). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Artvinli, F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış*. Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. Türk Tabipler Birliği.
- Ayaz, E. (2019). 1954-1960 Demokrat Parti Döneminin Edirne 'Vatandaş' Gazetesine Göre. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Ayaz, E., & Doğruöz, V. T. (2021). Edirne "Vatandaş" gazetesi ve 1954-1960 Demokrat Parti dönemi. *Rumeli Tarih Araştırmaları Dergisi*(3), 48-81.
- Aydın, E. (1997). Türkiye'de Taşra ve Kırsal Kesim Sağlık Hizmetleri Örgütlenmesi Tarihi. *Toplum ve Hekim*, 12(80), 21-44.
- Barış, Y. İ. (2010). Tüberküloz Tarihi. *Klinik Gelişim*, 23(3), 8-13.
- Çalık, R., & Tepekaya, M. (2006). Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 205-28.
- Çaycı, M. E., & Çevik, A. (2021). Yıkıma Doğru Bir İmparatorluğun Salgınlarla İmtihanı: *İNSAN&İNSAN*, 8(28), 33-52.
- Derman, O. (2020). Tarih boyunca insanlığın salgın hastalıklarla mücadelesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*(63), 26-31.
- Elçi, İ. H. (2020). Salgın Hastalıkların Kısa Tarihi. *Arel USAM Dergi Stratejik Bakış*(1), 1-10.
- Eser, G. (2016). II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Sıtma ile Mücadele: Kocaeli Örneği. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, 1657-68.

- Karayaman, M. (2010). İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhhi Cidâl-Sıhhat Dergisi. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 18(3), 140-52.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, N., & Şahinöz, T. (2021). Bulaşıcı Hastalık Bildirimlerinin Afet Yönetimi Açısından İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 21-31.
- Koylu, Z., & Doğan, N. (2010). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler. *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 34(3), 209-215.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918* (Vol. 16). Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Özer, S. (2017). II. Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu'da Sıtma . In *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma* (pp. 463-90). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özkaya, H. (2016). Cumhuriyet Döneminde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele. *Türk Aile Hekim Dergisi*, 20(2), 77-84.
- Özocak, Ö. (2020). 13 Teşrin-i Sani 1329 Tarihli Peyam Gazetesi'nde "Vereme Karşı Nasihatlar" Adıyla Yer Verilen Nasihatnâmeden Hareketle Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Veremle Mücadele Üzerine Bir İnceleme. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(4), 1219-1234.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*(30 (Ek sayı)), 19-26.
- Seber, E. (2010). Tüberkulozun Dünü. *ANKEM Dergisi*(24 (Ek-2)), 52-60.
- Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Tekir, S. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930). *Türkiye Araştırmaları Enstitüsü* 192(65), 407-30.
- Terzioğlu, A. (2002). Cumhuriyet Dönemi Türk Tıbbına ve Tıp Eğitimine Kısa Bir Bakış. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(2), 269-07.
- Topçu, İ. (2019). Demokrat Parti Dönemi Kars'ta Sağlık Hizmetlerinde Yaşanan Gelişmeler. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2528-2578.
- Tuğluoğlu, F. (2008a). Cumhuriyet'in İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(13-14).
- Tuğluoğlu, F. (2008b). Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950). *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32(4), 351-59.
- Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunca, Y. (1961). *Tıbbi İstatistik Yıllığı 1956-1959*. Ankara: Ankara Gürsoy Basımevi.
- Tunca, Y. (1965). *Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963*. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Üstün Demirkaya, F., & Yavru, M. (2021). Osmanlı Dönemi Trabzon'unda Salgınlar ve Karantina Binaları (1838-1914). *MEGARON*, 16(4), 702-20.
- Yıldız, F. (2014). *19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.